

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ПІДРОЗДІЛІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЙ В ЮГОСЛАВІЇ ТА ІРАКУ

Стаття присвячена характеристиці нормативно-правової бази участі України у міжнародній миротворчій діяльності, аналізу міжнародних документів ООН, НАТО останніх років з підтримання міжнародного миру та безпеки. Проаналізовано правові засади застосування Збройних Сил України на прикладі миротворчих операцій в Югославії та Іраку.

Ключові слова: миротворча операція, ООН, миротворча діяльність, миротворчий контингент, Збройні Сили України, операції з підтримання миру, операції примусу до миру.

Постановка проблеми та її актуальність. Врегулювання воєнних конфліктів, які в сучасних умовах набули багатопланового, комплексного характеру, обумовлюється не тільки міркуваннями гуманності. Надзвичайні конфліктні ситуації антропогенного походження становлять особливу загрозу миру й діють дестабілізуюче на соціально-економічний та політичний стан сусідніх країн і цілих регіонів. Воєнним конфліктам сучасної доби притаманна динамічність, яка супроводжується масовою загибеллю та стражданнями цивільних осіб, як це відбувалося в Колишній Югославії та Іраку. Швидка ескалація гуманітарних проблем вимагає мобілізації значних фінансових ресурсів, що істотно послаблює обсяги міжнародної допомоги на цілі розвитку. Зважаючи на це, науковий аналіз міжнародно-правових основ миротворчої діяльності Збройних Сил України у складі міжнародних структур і вироблення пропозицій щодо її вдосконалення, набувають особливого значення.

Аналіз досліджень та публікацій. Миротворча діяльність Збройних Сил України не залишилась поза увагою дослідників. Історичні передумови виникнення миротворчих операцій, їх суть та правові аспекти знайшли часткове обґрунтування у праці О. Гуржія, В. Макарова, А. Леги. Досвід та перспективи участі України в міжнародній миротворчій діяльності розглядали О. Бодрук, С. Кириченко, І. Козинець, В. Панасюк, С. Речич та ін. В роботах С. Акулова, К. Білої, В. Грубова, А. Каляєва, О. Котелянець, О. Шиловой проведено воєнно-політичний огляд миротворчих операцій, співробітництво України та її Зброй-

них Сил з ООН, НАТО та ОБСЄ. Правові засади діяльності миротворчих сил ООН, становлення та розвиток правових основ миротворчої діяльності України розглядали І. Коропатнік, Л. Комарова, Н. Стукаліна. Питання про участь миротворчих підрозділів України під егідою ООН у ході вирішення конфліктів на теренах колишньої Югославії аналізували О. Пуліма, Л. Комарова, О. Луник. Історію участі України в діяльності тренувальної місії НАТО в республіці Ірак розглядали О. Мільченко, Д. Каменцев.

Метою даної статті буде аналіз міжнародно-правових основ застосування підрозділів Збройних Сил України за кордоном на прикладі миротворчих операцій в Югославії та Іраку. Виходячи з даної мети поставлено такі **завдання**: дати нормативно-правовий аналіз основ застосування підрозділів Збройних Сил України за кордоном та проблеми їх реалізації на прикладі миротворчих операцій в Югославії та Іраку; висвітлити існуючі в науковій літературі погляди на тенденції в сучасній міжнародній практиці миротворчої діяльності на прикладі операцій в Югославії та Іраку.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом миротворчі операції проводять для розв'язання важливих завдань у цивільній сфері, наприклад, підтримка і забезпечення прав людини, проведення виборів, роззброєння, демобілізація, розчищення територій від мін і надання допомоги інститутам цивільної адміністрації – переважно правоохоронним інститутам, а також гуманітарна допомога, яку надають різноманітні міжнародні та неурядові організації і яка вимагає захисту й підтримки.

Цей тип операцій часто називають комплексними або багатобічними миротворчими операціями. Термін «миротворчість» можна використовувати для означення всіх сфер діяльності з підтримання миру.

У доповідях Генерального секретаря ООН та Спеціального комітету, який відповідає за проведення операцій з підтримання миру, визначено умови, за яких ООН може здійснювати такі операції, а саме:

- миротворча операція здійснюється, коли є згода уряду (чи урядів), держави (чи держав), що втягнуті у конфлікт;
- усі конфліктуючі сторони дають згоду на присутність миротворчих сил, а також на їх національно-державний склад;
- є підтримка з боку міжнародного співтовариства (Рада Безпеки затверджує сили та визначає їх мандат);
- держави – члени ООН добровільно надають збройні контингенти для виконання миротворчих функцій;
- Генеральний секретар відповідно до мандата Ради Безпеки ООН здійснює командування операціями з підтримання миру;
- миротворчі контингенти не повинні ставати на бік тієї чи тієї сторони у конфлікті;
- миротворчі контингенти обмежені у використанні сили, сила застосовується тільки для самооборони;
- миротворчі операції фінансує міжнародне співтовариство.

Проте криза на Балканах довела, що у деяких випадках зміцнення та підтримання миру недостатньо для припинення збройного конфлікту. Тому ці заходи необхідно доповнювати примусом до миру, коли певні сили зухвало нехтують вимогами міжнародної спільноти і продовжують агресію та геноцид. Саме у цей період миротворчі операції ООН поповнилися новим різновидом – операціями примусу до миру (peace enforcement).

На сучасному етапі миротворчі операції ООН можна поділити на два види: операції з підтримання миру та операції з примусу до миру.

Під час проведення операцій з підтримання миру, що сприяють обмеженню конфліктів, врегулюванню та ліквідації їх наслідків Збройні сили ООН повинні бути неупередженими.

Завданнями операцій з підтримання миру є: нагляд за умовами перемир'я, припинення вогню або військових дій; забезпечення роз'єднання між збройними силами в конфлікті; сприяння законному уряду в запобіганні збройного втручання ззовні або ліквідація наслідків такого втручання; недопущення подальшої інтернаціоналізації конфлікту; контроль за дотриманням прав людини; створення або відновлення інфраструктури, сприяння наданню гуманітарної допомоги.

За період існування ООН було проведено близько 40 операцій з підтримання миру. В них брало участь близько 1 млн. осіб військового, поліцейського та цивільного персоналу з 68 держав.

Другий вид миротворчих операцій ООН – операції примусу до миру – це бойові дії сил ООН, що складають контингенти, надані державами-членами. Примус допустимий і для боротьби зі збройною агресією, і для забезпечення у критичних випадках виконання рішень Ради Безпеки, що аж ніяк не тотожне врегулюванню конфліктів і наданню допомоги під час досягнення домовленостей між учасниками останніх. Операції примусу до миру, які за своїм характером військові, є «крайнім заходом». Підставою для застосування сили є ескалація цивільних і міждержавних конфліктів, насильства етнічного й релігійного характеру, що охоплює країни зсередини. Головним завданням таких операцій є припинення кровопролиття у разі агресії, створення умов для проведення мирних переговорів або припинення геноциду мирного населення. В сучасній науковій літературі з проблем миротворчої діяльності такі операції отримали назву «гуманітарної інтервенції».

В 1997 році Кофі А. Анан, Генеральний секретар ООН, в своїй щорічній доповіді про роботу ООН «Оновлення на перехідному етапі», торкнувся сутності проблем щодо доктрини гуманітарної інтервенції, її правомірності, об'єму та змісту в контексті міжнародного права, тобто, коли, у яких ситуаціях і чи дозволено взагалі застосовувати державі або кільком державам збройну силу з метою втручання з причин гуманітарного характеру (за масових репресій, злочинів проти населення і за значних порушень фундаментальних прав людини) у внутрішні справи і юрисдикцію, свідомо йдучи на порушення територіального суверенітету і політичної незалежності з ме-

тою захисту цивільного населення цієї країни [6]. Як слушно зазначає О. Бодрук в своїй роботі «Досвід проведення миротворчих операцій ООН»: «Криваві збройні конфлікти усередині країн поставили на порядок денний питання про легітимність застосування збройної сили проти суверенних держав, що є порушенням фундаментальних положень Статуту ООН щодо невтручання у внутрішні справи держави, її суверенітету, територіальної цілісності» [2, с. 44].

Згідно Доповіді ООН про розвиток людини за 2005 р. зазначено: «За останнє десятиліття ХХ ст. кількість конфліктів зменшилася. В 2003 р. налічувалося лише 29 конфліктів, що тривали, порівняно з 51 конфліктом у 1991 р. І хоча кількість конфліктів зменшилася, ті, що сталися в останні 15 років, характеризувалися надзвичайно високими втратами. Руандійський геноцид 1994 р. забрав життя майже 1 млн. осіб. У громадянській війні в Демократичній Республіці Конго загинуло близько 7% населення. У Судані громадянська війна між Північчю й Півднем, що тривала понад два десятиліття, забрала життя більше двох мільйонів осіб, а кількість переміщених осіб становила 6 млн. Після цього конфлікту виникла нова, спровокована державою гуманітарна криза в західній області Дарфур. Нині чисельність переміщених осіб становить близько 2,3 млн.; ще 200 тис. або й більше переселилися у сусідній Чад. У дев'яності роки ХХ ст. сталася етнічна чистка в серці Європи, коли насильницькі цивільні конфлікти охопили Балкани» [3, с. 172].

Таким чином, як зазначає І. Рікі, останніми роками в практиці проведення операцій примусу до миру під егідою ООН відбулися суттєві зміни. «1. Насамперед виникла потреба у тому, щоб ООН віддавала більше енергії та ресурсів превентивній дипломатії, оскільки почався перехід до другого покоління ОПМ, що передбачають, окрім виконання завдань традиційних операцій, комплекс заходів, спрямованих на розв'язання проблем, що призвели до кризи, або відродження суспільств, що внаслідок конфліктів зазнали змін суспільного ладу: припинення випадків масових порушень прав людини; запобігання гуманітарних катастроф; сприяння демократичним перетворенням; організація виборів, допомога у поновленні діяльності урядових і соціальних структур, реорганізації правоохоронних органів і збройних сил; керування місцевою адміністрацією, підтримання заходів щодо розмінування, відновлення інфраструктури тощо.

Характерною рисою операцій примусу до миру нового покоління стала їхня багатоконпонентність, тобто розширене коло визначених мандатом операції завдань і відповідна структура миротворчої місії» [15].

Як ми знаємо, у складі ООН немає військових підрозділів. Це змушує її звертатись у певних випадках до деяких країн або міжнародних організацій (наприклад – НАТО), які спроможні втілити рішення Ради Безпеки. Статут цієї міжнародної організації дає змогу укласти регіональні угоди чи створювати органи для вирішення питань з підтримання миру та безпеки, що відповідає її цілям (ст. 52). Держави можуть також використовувати свої збройні сили для забезпечення індивідуальної або колективної самооборони (ст. 5 Статуту ООН) [13].

Силам ООН з охорони (СООНО) в колишній Югославії не вдалося досягти низки суперечливих, почасти нереальних цілей, які були поставлені у більш ніж 60 резолюціях Ради Безпеки ООН. Ці сили виявилися надто слабкими і мали недостатню військово-політичну підтримку, особливо після того, як змінилися цілі СООНО, а амбіції сербів призвели до конфлікту між ними. Рішення США і НАТО про створення могутніших військових сил (ІФОР) на підтримку номінальної угоди сторін у Дейтоні (штат Огайо) відкрило нові перспективи, сприяло ефективній координації зусиль на місцях з боку міжнародних цивільних організацій і формувань (ООН, Міжнародних поліцейських сил, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Управління Верховного представника), великої кількості неурядових організацій, військових з ІФОР/СФОР, а також з боку трьох основних боснійських сторін, Сербії та Хорватії.

Україна також приєдналася до вирішення конфлікту в колишній Югославії. Так, була затверджена постанова «Про участь батальйону Збройних Сил України в Миротворчих Силах Організації Об'єднаних Націй у зонах конфліктів на території колишньої Югославії» від 3 липня 1992 року, з чого й розпочалась миротворча діяльність України. В ній зазначалося, що «участь України в забезпеченні припинення вогню в Боснії і Герцеговині відповідає інтересам підтримання миру і безпеки на Європейському континенті» [9].

В грудні 1995 року в зв'язку з процесами, що відбувались у світі та їх впливом на визначення зовнішньополітичного курсу України,

керівництво держави прийняло низку нормативно-правових актів, в яких мова йшла про визначення необхідності проведення миротворчої операції з включенням до неї представників України. Своєю Постановою «Про участь Українського контингенту в операції багатонаціональних сил з виконання угоди на території Боснії та Герцеговини» в грудні 1995 р. [11]

Поширення конфлікту на Балканах, потреба в українських миротворцях в інших республіках колишньої Югославії стали причиною прийняття Постанови Верховної Ради «Про участь контингенту Збройних Сил України в миротворчих Силах Організації Об'єднаних Націй у Східній Славонії» в 1996 р. [10]. Це була досить потужна допомога колишній Югославії, гранична чисельність українських військовослужбовців, відряджених до Перехідної адміністрації ООН у Східній Славонії (ПАО-ОНСС) у колишній Югославії, нараховувала до 500 військовослужбовців. А в 1999 р. відносно цього регіону з'являється Указ Президента «Про направлення миротворчого контингенту для участі України у міжнародній миротворчій операції в Косово, Союзна Республіка Югославія» [8]. До складу міжнародної присутності з безпеки в Косово під егідою ООН український миротворчий контингент склав 800 військовослужбовців Збройних Сил України.

Як зазначає А. Каляєв, бездоганне виконання завдань, мужність і високий професіоналізм особового складу наших військових контингентів створили українським миротворцям заслужено високий авторитет у керівництва ООН, ОБСЄ, НАТО та інших міжнародних організацій і стали основними підставами для запрошення України до участі в подальших миротворчих заходах [4].

Українським миротворцям надавалась змога перевірити рівень боєздатності, мобільності, морально-психологічної і гуманітарної підготовки особового складу. Збройні Сили України мали змогу використати широкі можливості удосконалити свою бойову підготовку. Чітке виконання мандата миротворчих міжнародних інституцій у гармонійній взаємодії з підрозділами інших іноземних армій, професіоналізм, мужність, гуманне ставлення до мирного населення, взаємодопомога, готовність прийти на допомогу у найскладнішій ситуації слугували українським миротворцям підґрунтям здобуття високого авторитету. Нерідко було й так, що конфліктуючі сторони висловлювали довіру

тільки українцям (колишня Югославія, Косово, Ірак) і звертались до міжнародних організацій з проханням направити у складний регіон саме українські підрозділи [14].

Серед головних завдань українського миротворчого контингенту – здійснення патрулювання, гарантування безпеки пересування місцевих жителів, несення служби на наглядних постах, надання гуманітарної допомоги, перевірка автомобільного транспорту і населення на предмет наявності зброї, вибухівки, наркотичних речовин і контрабанди.

Якщо до перебування миротворчого контингенту Збройних Сил України суспільство і міжнародна спільнота відносилися з розумінням та підтримкою, то щодо перебування українських миротворців у Іраку точилися дискусії. Так, на думку Комарової Л. В. «Особливої гостроти в питаннях проведення миротворчих операцій набула проблема Іраку, навколо якої точилися гострі дискусії в парламенті та поза його межами. І все ж силу закону набуває документ «Про схвалення рішення Президента України про направлення миротворчого контингенту для участі України у міжнародній миротворчій операції в Республіці Ірак» від 5 червня 2003 р. [5, с. 222].

Незважаючи на суперечки щодо перебування українських миротворців в Іраку з боку суспільства, військові спеціалісти та експерти дотримуються єдиної думки щодо позитивного досвіду, якого набула Україна в цій Місії. Це підкреслив Представник Навчально-наукового центру міжнародної миротворчої діяльності Національного університету оборони України полковник О. М. Мільченко у виступі «Участь миротворчого персоналу Збройних Сил України у діяльності Тренувальної місії НАТО в Іраку: отриманий досвід та уроки» у березні 2012 року.

«Участь українського миротворчого персоналу у міжнародній миротворчій діяльності зміцнила імідж ЗСУ та України як держави, яка виконує свої міжнародні зобов'язання з підтримки миру у зонах воєнних конфліктів, дозволяє отримувати унікальний досвід військовослужбовців ЗСУ, який впливає на зміну ментальності особового складу, спонукає вносити зміни у повсякденну діяльність військ, у підготовку контингентів та навчальний процес підготовки миротворчого персоналу» [7].

Безпосередніми завданнями українського миротворчого персоналу у ТМНІ були: трену-

вання та підготовка особового складу іракської національної поліції; підготовка програм та навчання особового складу іракських сил безпеки у військових навчальних закладах Іраку (Військова академія Ар Рустамія, Національний університет оборони, Об'єднаний штабний коледж, Оборонний лінгвістичний інститут); планування, організація та проведення підготовки сержантського складу збройних сил Іраку; висвітлення діяльності Місії у засобах масової інформації.

Мандат на перебування Тренувальної місії НАТО в Іраку завершувався 31 лютого 2011 р. І хоча офіційний Багдад запросив НАТО продовжити роботу Місії ще на два роки, підписанню відповідної угоди завадили певні юридичні аспекти. Керівництво Іраку прийняло рішення, що громадяни інших країн, як і прописано у Конституції країни, не можуть користуватися такими правами, як судовий імунітет [1]. Керівництво НАТО з повагою поставилося до рішення суверенної Держави, і 12 грудня 2011 р. Рада 52 Північноатлантичного альянсу заявила про вивід Місії. Враховуючи прийняття Північноатлантичною Радою НАТО рішення про згортання діяльності та виведення ТМН І, 24 грудня 119 українських миротворців повернулися до України [12].

Висновки. В даній роботі була зроблена спроба аналізу правових основ застосування підрозділів Збройних Сил України на прикладі операцій в Колишній Югославії та Іраку. В результаті проведеного аналізу ми можемо зробити наступні висновки:

1) Україна у своїй миротворчій політиці орієнтується, перш за все, на рішення ООН і розглядає свою участь у миротворчих операціях як певний внесок у діяльність цієї організації в галузі зміцнення миру і безпеки у всьому світі;

2) нормативно-правове забезпечення участі Збройних Сил України у міжнародній миротворчій діяльності на території інших держав здійснюється на підставі міжнародних договорів та на умовах, визначених чинним законодавством України. У випадку Югославії та Іраку рішення приймалися на політичному рівні на основі ґрунтовного аналізу військово-політичної обстановки в регіонах, майбутніх завдань, рівня небезпеки та загроз тощо;

3) аналізуючи напрями підтримання міжнародного миру і безпеки на сучасному етапі, ми робимо висновок, що миротворчу операцію

ООН в колишній Югославії можна класифікувати як операцію примусу до миру. В Іраку миротворчу операцію ООН класифікуємо, як операцію з підтримання миру;

4) напрями вдосконалення організації, підготовки та застосування контингентів Збройних Сил України у міжнародній миротворчій діяльності є: удосконалення нормативно-правового забезпечення підготовки й проведення миротворчих операцій і місій. В нормативно-правових документах, які регламентують таку діяльність, необхідно чітко визначити їх цілі і мандат, які б не припускали неоднозначного тлумачення заходів, що реалізується. Документи повинні бути узгоджені зі сторонами, які приймають участь в місії, та державою, в якій буде проводитися миротворча операція. Операції мають проводитись під єдиним командуванням, яке діє на підставі єдиних універсальних документів, на основі тісної координації дій з політичним керівництвом, де проходить миротворча місія.

Подальші наукові розвідки цієї проблеми повинні, на нашу думку, торкатися питань розвитку законодавства України щодо питань вироблення правового механізму залучення підрозділів Збройних Сил України до миротворчих операцій. Розгляду проблем легітимізації участі Збройних Сил України в таких операціях.

Література

1. *Асват Аль*. Ірак: Довідник / Пер. з англ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://en.aswataliraq.info/>
2. *Бодрук О. С.* Досвід проведення миротворчих операцій ООН / Олег Сергійович Бодрук // Стратегічна панорама. – К., 2006. – № 1. – С. 42-54.
3. *Звіт* щодо результатів участі представника Збройних Сил України в засіданні в форматі Робочої групи Військового комітету НАТО в форматі Євроатлантичного партнерства (ЄАП) 9 березня 2012 р. м. Брюссель (Королівство Бельгія).
4. *Каляев А.* Збройні сили України у миротворчих операціях ООН і ОБСЄ / А. Каляев // Наукові записки. Серія: Історичні науки. – 2009. – Вип. 14. – С. 396-408.
5. *Комарова Л. В.* Участие Украины в миротворческой миссии в Ираке / Л. В. Комарова // Наука. Релігія. Суспільство. – 2006. – № 3. – С. 217-226.

6. Кофи А. Аннан Генеральный секретарь ООН. Обновление на переходном этапе. Годовой доклад о работе Организации. – 1997. – ООН.

7. Мильченко О. М. Історія участі України в діяльності тренувальної місії НАТО в республіці Ірак // Олег Михайлович Мильченко, Денис Степанович Каменцев // Військово-науковий вісник Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного – 2012. – Вип. 18 – С. 47-54.

8. Про направлення миротворчого контингенту для участі України у міжнародній миротворчій операції в Косово, Союзна Республіка Югославія: Указ Президента України від 14 липня 1999 р. № 852/99 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U852_99.html

9. Про участь батальйону Збройних Сил України в Миротворчих Силах Організації Об'єднаних Націй у зонах конфліктів на території колишньої Югославії: Постанова Верховної Ради України від 3 липня 1992 р. № 2538-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 38. – Ст. 564

10. Про участь контингенту Збройних Сил України в миротворчих Силах Організації Об'єднаних Націй у Східній Славонії: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня

1996 р. № 102/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/F960102.html

11. Про участь Українського контингенту в операції багатонаціональних сил з виконання угоди на території Боснії та Герцеговини: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 1995 р. № 1073 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_1c/pg_ijggxa.htm

12. Український мілітарний портал: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mil.in.ua/novyny/troye_ukrayinskykh_myrotvortsiv_povernulysya_na_batkivschynu_z_iraku.

13. Устав Организации Объединенных Наций и Устав Международного Суда Редакция от 16.09.2005, основание 995_e56. – Департамент общественной информации ООН, 2005.

14. Феденко О. В. Миротворча діяльність України як критерій готовності її збройних сил / Олександр Володимирович Феденко / Військово-науковий вісник Академії Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного – 2012. – Вип. 12. – С. 97-107.

15. Rikhye, I. J. Strengthening UN Peacekeeping New Challenges and Proposals. – United States Institute of Peace. – Washington, D.C. – 1992.

Я. А. Лысак

Международно-правовые основы применения подразделений Вооруженных Сил Украины за рубежом и проблемы их реализации на примере миротворческих операций в Югославии и Ираке

Статья посвящена характеристике нормативно-правовой базы участия Украины в международной миротворческой деятельности, анализу международных документов ООН, НАТО последних лет по поддержанию международного мира и безопасности. Проанализированы правовые основы применения Вооруженных Сил Украины на примере миротворческих операций в Югославии и Ираке.

Ключевые слова: миротворческая операция, ООН, миротворческая деятельность, миротворческий контингент, Вооруженные Силы Украины, операции по поддержанию мира, операции принуждения к миру.

Y. Lysak

International legal basis of application of the Armed Forces of Ukraine abroad and problems of implementation as an example peacekeeping operations in Yugoslavia and Iraq

Article is devoted to the legal framework of Ukraine's participation in international peacekeeping activities, analysis of international instruments of the United Nations, NATO, the last few years to maintain international peace and security. Analyzes the legal basis for the use of the Armed Forces of Ukraine for example peacekeeping operations in Yugoslavia and Iraq.

Key words: peacekeeping operation, UN, peacemaking, peacekeepers, the Armed Forces of Ukraine, peace enforcement operations.